

A gazdaságtudomány az ötvenes évektől a rendszerváltásig

Szubjektív áttekintés a magyar gazdaságtudomány másfél emberöltőjéről

POLÓNYI ISTVÁN

Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet;
ELTE TáTK Oktatás- és Ifjúságkutató Központ

A tanulmány arra vállalkozik, hogy felvázolja a magyar gazdaságtudomány történetét a negyvenes évek végétől a rendszerváltásig. Az írás először az ötvenes évektől a nyolcvanas évekig tekinti át a legfontosabb mozzanatokat: az intézmények szovjetesítését, a legjelentősebb közgazdasági gondolkodókat (Jánossy Ferenc, Bródy András és Kornai János), majd a rendszerváltás előtti említésre méltó intézményvezetőket és változásokat. Végül a tanulmány a rendszerváltás előtt zárul a reformközgazdászok bemutatásával.

Kulcsszavak: gazdaságtudomány, szovjetesítés, közgazdasági gondolkodók, reformközgazdászok

The study is designed to outline the history of Hungarian economics sciences from the late 1940s until the political changes. The study first examines the most important features from the fifties to the eighties: the sovietization of institutions; the most important economic thinkers (Ferenc Jánossy, András Bródy and János Kornai); institutional leaders and changes to be mentioned before the change of regime. Writing ends before the change of regime, introducing reform economists.

Keywords: economic science, sovietization, economic thinkers, reform economists

Írásunk célja, hogy felvázoljuk a magyar gazdaságtudomány történetét a 40-es évek végétől a rendszerváltásig. Az alcím arra utal, hogy az államszocializmus időszakában nincsenek igazi jelzőkarók ahhoz, hogy kit is tekinthetünk említésre méltó tudósnak. A kommunista hatalomátvétel mindenre kiterjedt, az egyetemekre és az akadémiára is. A gazdaságtudományban a tagrevízió után az MTA-n éppúgy csak megbízható elvtársak veszik fel egymást, mint ahogy az egyetemekre is csak ilyenek kapnak oktatási jogot, hiszen ez az egyik legkényesebb terület úgy az ideológia, mint a társadalom átalakításában.

Levelező szerző: Polónyi István, Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet,
4032 Debrecen, Egyetem tér 1. E-mail: istvan.polonyi@arts.unideb.hu

Tehát a kinevezések, a kiadott könyvek, a külföldi utak és az akadémiai tagság semmit sem mér, legfeljebb a rendszerhűséget, a megbízhatóságot. A korról írónak marad az írássok, a nekrológok kritikai és szubjektív megítélése.¹ Ráadásul, miután a rendszerváltás során nem történt hasonló tagrevízió – hiszen „nem tetszettünk forradalmat csinálni” –, így az idős „elvtársak” sokáig meghatározták a rendszerváltás utáni tudományt is.

Az ötvenes évektől a nyolcvanas évekig

Az intézmények szovjetesítése

Az 1948-as fordulat a gazdaságtudományban, illetve annak intézményeiben is fordulatot hozott.

Az 1934-ben megalakított József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemet szovjet mintára szakegyetemekké szedik szét 1948-ban, létrehozva a Magyar Közgazdaságtudományi Egyetemet. Mint Palánkai írja az ötvenéves évfordulón: „Az egyetem jelentős részben politikai-ideológiai célokkal és megfontolásokkal jött létre: az új rendszer egyebek mellett ezen az egyetemen szándékozta a gazdasági és politikai kádereit képezni. Ennek sajnálatos következménye az volt, hogy a korábbi oktatógárda nagy részét elküldték, s ettől a nemzetközi hírnév sem óvott meg senkit.” (Palánkai 1998.)

1953-ban (Marx halálának 70. évfordulója alkalmából) az egyetem Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem elnevezéssel folytatja működését.

Az Egyetem első rektora Rudas László volt 1948-tól '50-ben bekövetkezett haláláig. Rudas László (1885–1950) Moszkvából hazatért kommunista, Marx, Engels és Lenin műveinek fordítója, lényegében a kommunista párt ideológusa volt.

Az egyetemek szovjet típusú átalakításának további következménye volt a kutatásnak és a tudományos minősítésnek az egyetemekről történő leválasztása. 1951-ben törvényerejű rendelet írja elő, hogy „a tudományos utánpótlás tervszerű biztosításának első lépéseként a Szovjetunió élenjáró tudományos kádereképzésének példájára” a kezdő kutatók részére a tudományok kandidátusa fokozat kerül bevezetésre, mivel „az eddigi (régis rendszerű doktori, magántanári) fokozatok nem segítik elő kellőképpen tudományos életünk általános színvonalának emelését”. A rendelet előírja, hogy a tudományok doktora és a tudományok kandidátusa fokozatok odaítélésére az Akadémián Tudományos Minősítő Bizottságot kell felállítani. A jogszabály azt is rögzíti, hogy a régi címek birtokosainak tudományos munkásságát a TMB kérelmükre felülvizsgálja, hogy megkaphatják-e a tudományok doktora, illetőleg a kandidátusi fokozatot. Továbbá leszögezi: „a régis rendszerű doktori címhez semmiféle állás elnyerése nem köthető, és e cím az illetmények vagy az előléptetés terén előnyt nem jelenthet.”

„Számos tudós kutatót és oktatót bebörtönöztek vagy vidéki kényszerlakhelyre kitelepítettek. Az egyetemeken és más felsőoktatási intézményekben a közgazdaságtani tanszékek helyébe a »marxizmus-leninizmus« vagy a marxista politikai gazdaságtan tanszékek léptek. Oktatóikat a kommunista párt [...] aktív tagjaiból toborozták.” (Szamuely –Csaba 1998.)

¹ Az írás alapvetően az interneten elérhető életrajzi forrásokra támaszkodik, ezek jegyzékét lásd hátul a hivatkozási jegyzék végén.

Ezzel lényegében a tudományos elitcsere megtörtént, s a tudományos minősítés központosítva lett és egyben káderkiválasztássá vált.

A kutatás az egyetemeken megszűnt, és az akadémiai intézetek feladata lett a gazdaságtudományban is. 1954-ben alakul meg a Magyar Tudományos Akadémia neve alatt a Közgazdaságtudományi Intézet.² Létrehozásának célja – mint az alapító határozat írja – az, hogy „segítse elő a gazdaságpolitika tudományos megalapozását, vizsgálja a szocialista építés során felvetődő kapcsolatait, a tervezés és a gazdaság-irányítási rendszer alapvető módszertani problémáit, a szocialista országok gazdasági együttműködésével kapcsolatos kérdéseket, valamint a kapitalista gazdaság új fejlődési jelenségeit. Tanulmányozza és elemazza mind a polgári, mind a marxista közgazdasági elméletek fejlődését.”³

Első igazgatója 1954-ben Friss István (1903–1978) lett, s maradt nyugdíjazásáig, 1974-ig. Friss inkább kommunista káder szakember volt, mint tudós. Őt Nyers Rezső (1923–2018) követi az igazgatói székben. Nyers szociáldemokratából lett kommunista, aki magas állami és pártfunkciókat töltött be. 1956-ban végezte el az MKKE-t. A KB gazdaságpolitikai bizottságának elnökeként a 60-as évek végi gazdasági reform egyik kidolgozója. Annak bukása után 74-ben leváltották. Mint bukott káder az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének élére került, ahol '81-ig maradt. Később szerepe volt a rendszerváltásban is, az MSZP első elnöke lett.

A 48-as fordulat gazdaságtudományi hatásának másik szembetűnő jele volt, hogy a közgazdasági szakma lapját megszüntetik, s helyette *Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemle* néven jelenik meg új folyóirat. A szerkesztőbizottságának elnöke: Csejkey Ernő, az MNB elnöke, társelnökök: Farkas Ferenc, Háy László, Vajda Imre, majd 1949-től a szerkesztőbizottság elnöke Háy László lett (aki megbízható moszkovita kommunista káder szakember), és megszűnt a társelnöki pozíció (Csató 2004). A *Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemle* hasábjain jórészt szovjet szerzők munkáival vagy magyar szerzők szovjet példát elemző írásaival találkozhatunk.

1954 júliusában Berei Andor, a kommunista párt Központi Vezetőségének tagja javasolta a *Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemle* megszüntetését és egy új szakfolyóirat elindítását, mivel a „közgazdaságtudomány hazai elmaradottságának egyik kifejezője, hogy a közgazdaságtudománynak – szemben más tudományágakkal – nincs önálló és megfelelő elméleti folyóirata”. A javaslat szerint „az új közgazdaságtudományi folyóirat megindítása feleslegessé teszi a Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemlét”. A megszüntetést „természetesen” engedélyezte a Szovjetunió nagykövete, Jurij Andropov (Csató 2004).

A *Közgazdasági Szemle* 1954 októberében indul újra. A bevezető írás tudatja „a Közgazdasági Szemle nem csupán a közgazdasági írárok új fóruma, hanem egyszersmind a közgazdaságtudomány fellendítésére, a párt és a kormány gazdaságpolitikájának tudományos megalapozására hivatott új erő is”. (Ism. 1954.) Főszerkesztője 1954-től 1959 novemberéig Fekete Ferenc (1928–1998) régi kommunista, aki 1953–54 között az Elnöki Tanács elnökének titkára volt. 1959-ben felállítják a Szemle főszerkesztői székéből. Később az MTA Agrárgazdasági Kutatóintézet osztályvezetője, az MKKE egyetemi

² A Minisztertanács 1949-ben létesítette az első Közgazdaságtudományi Intézetet, mint a 49-es rendelet írja: „a marxista-leninista alapon álló közgazdasági tudományok művelésére és a tervezéssel kapcsolatos elméleti kérdések kidolgozására”. Ezt váltotta 54-ben az MTA neve alatt létesített intézet.

³ Mérföldkövek http://www.econ.core.hu/doc/summer_ws/brief_summary_new.html [Letöltve: 2017. 09. 10.]

tanára. Őt 1959 végétől 1973-ig Ripp Géza (1928–1988) követi, aki szintén megbízható kommunista, szinte egész életét a kommunista agitáció és propaganda területen töltötte. Ripp után Zsarnóczai Sándor lesz a *Közgazdasági Szemle* sorrendben harmadik főszerkesztője 1973-tól 1986-ig. Zsarnóczai Sándor (1928–2002) agrármérnök és közgazdász, aki élete nagy részében az agrár felsőoktatásban dolgozott, mint marxizmus-leninizmust oktató egyetemi tanár.

1947-ben alakul meg – s ez is a szovjet minta átvételét célozta – az *Országos Tervhivatal*. A feladatát szabályozó minisztertanácsi rendelet szerint az OT hatáskörébe tartozik a népgazdasági terv kidolgozása és végrehajtásának ellenőrzése, továbbá az árak hatósági megállapítása is. Élén a miniszterekkel azonos jogállású elnök állt. Első elnöke Vajda Imre (1990–1969), akit Vas Zoltán (1903–1983), majd Szalai Béla (1922–2008) követ, utánuk pedig 1954–56 között a már említett Berei Andor (1900–1979) következik. Egytől egyig a kommunista párt vezető káderei, kisebb-nagyobb gazdaságtudományi (pon-tosabban marxista politikai gazdaságtani) ismerettel és államigazgatási, illetve pártappará-tusi gyakorlattal.

A KSH-ban is megtörtént a vezetőcsere, élére Péter Györgyöt nevezik ki. Péter György (1903–1969) részt vett a munkásmozgalomban, és hosszú börtönbüntetést is kapott emi-att. A háborút követően több állami poszt után 1948-ban nevezik ki, és húsz évig lesz a KSH elnöke. Vezetése alatt a KSH-t már igen korán a korrekt adatszolgáltatás jellemzi (még ha csak szűk körű, bizalmas kiadványok esetében is). A KSH mellett 1950-től tan-székvezető egyetemi tanár a MKKE-en. 1963-tól Nyers Rezső munkatársa a gazdasági mechanizmus reformjában. Tisztázatlan körülmények között hal meg 1969-ben.

Végül is az ötvenes évek közepéig a magyar gazdaságtudomány a szovjet intézmény-rendszer modelljének és ideológiájának átvételéről szól. Az intézmények vezető sze-mélyiségei (szándékosan kerüljük a tudós kifejezést) nagyrészt a Moszkvából hazatért kommunisták vagy a hazai kommunista mozgalom megbízható káderei voltak, akik a párt- és állami vezetés, a felsőoktatás, valamint a kutatóintézet között mozogva végzik ideológiaátformáló, ellenőrző feladatukat. És ez lényegében a rendszerváltásig nagyjából így is maradt.

Ugyanakkor a 60-as évek közepétől egy olyan időszak következik Magyarországon, amelyet „a közgazdászok évtizedének” is szoktak nevezni. 1965-től kezdődnek azok a szakértői munkák, amelyek a rigid, naturális tervutasításos gazdálkodás helyére piacsze-rűbb központi irányítást, „új gazdasági mechanizmust” szeretnének bevezetni.

A kommunista párt Államgazdasági Bizottsága 1964-ben határoz arról, hogy az addig alkalmazott gazdaságirányítás módszerét átfogóan felül kell vizsgálni. A reform kimunkálását Nyers Rezső (akiről korábban már volt szó) irányította. Mellette legfonto-sabb szereplők: Fehér Lajos, Fock Jenő és Csikós-Nagy Béla.

Fehér Lajos (1917–1981) középiskolai tanári oklevelet szerzett. 1942-től kommunista párttag. 1944-45-ben a fővárosi partizáncsoportok egyik szervezője. 1956-ban a kommu-nista párt egyik újjászervezője. Utána párttisztviselőket töltött be, majd 1962–74 között miniszterelnök-helyettes volt. Részt vesz az új gazdasági mechanizmus kimunkálásában. 1974-ben a reform bukása után nyugdíjazták.

Fock Jenő (1916–2001) 16 évesen kommunista, 1945-ben már a párt vezető testületé-nek tagja. A Gazdasági Műszaki Akadémiát (a munkáskáderek vezetőképzőjét) végezte el. 1951-ben miniszterhelyettes, 1957-től a KB gazdaságpolitikai titkára, 1961-től mi-niszterelnök-helyettes, 1967–75 között miniszterelnök volt. Részt vett az új gazdasági

mechanizmus bevezetésében. A reformok bukása után, 1975-ben nyugdíjazták, de 1989-ig KB-tag maradt.

Csikós-Nagy Béla (1915–2005) a korszak egyik olyan „káderszakembere”, aki nemzetközileg is ismert a gazdaságtudományi területen. A szegedi egyetemen végzett jogászként 1937-ben. A pécsi egyetemen magántanári képesítést szerzett (1942). A háború előtt és után is több állami pozícióban dolgozott. 1957-től az Országos Árhivatal elnöke; 1967-től államtitkári rangban az Országos Anyag- és Árhivatal elnöke lett, 1984-es nyugdíjazásáig. Nyers Rezső az új gazdasági mechanizmus kapcsán maga mellé vette. (Egyébként mind Árhivatala, mind elnöke meglehetősen szűk látókörű volt, legalább is Bródy András szerint, aki azt írja, hogy „Csikós Nagy Béla és árhivatalának maradi árrendszere minden modernebb igyekezetet gazdaságtalannak mutatott”, *Bródy 2002.*) 1964-től az MKKE címzetes egyetemi tanára, 1979-től az Osztrák Tudományos Akadémia külső levelező tagja (1982-től MTA tag). „A Nemzetközi Közgazdasági Társaság tagja, a végrehajtó bizottságának három évig elnöke. Aktívan közreműködött a közgazdász-világkongresszusok szervezésében, ahol előadóként vagy panelviták vezetőjeként vett részt. 1991-től a brüsszeli székhelyű Európai Gazdasági Együttműködés Ligájában a magyar tagozat elnökeként dolgozott. Nyugdíjba vonulásától, 1984-től a Bécsei Tudományegyetem Gazdaságpolitikai Tanszékének tiszteletbeli professzoraként vezetett szemináriumot.” (*Halm 2005.*) Több könyve jelent meg a rendszerváltás időszakában és azt követően is.

Az 1968-as reform pozitív eredménye Szamuely és Csaba szerint, hogy 1) megvalósult a tervutasítás nélküli terveződés, ami a magyar reformnak a többi kelet-európai országokéitól eltérő specifikuma volt, 2) a termelőeszköz-kereskedelemre való áttérés, és 3) a gazdaság többszektorúsága, pluralizmusa. Viszont következtelen volt a külső és a belső piac összekapcsolása, s ez a bukáshoz vezető hiányossága volt a reformnak, mint az is hogy: 1) szigorúan a gazdaság szférájára korlátozódott, mégsem járt együtt a gazdaságpolitika céljainak a felülvizsgálásával, 2) de a beruházási döntések és finanszírozásuk a központi szerveknél maradtak. 3) Nem nyúlt hozzá a gazdasági és politikai intézményrendszerhez, 4) s a hivatalos ideológia változatlan maradt (*Szamuely–Csaba 1998*).

A reform bukása végül is csendes volt. Mint Hoch Róbert írja: „az 1972-es év negatív fordulat volt a reform történetében [...] a Brezsnyev-féle vezetésre támaszkodó [magyar] konzervatív politikai erők hajtottak végre sikeres általános támadást a reform ellen. A nagyközönség számára ez nem volt megrázó esemény, mert hivatalosan soha nem ítélték el a 68-as reformot, és továbbra is megtartották a reform terminológiáját, sőt számos intézményét. Csak éppen a torkát vágta el.” (*Hoch 1994.*)

A reform vezető személyiségeit menesztik. 1974-ben Nyers Rezsőt és Aczél Györgyöt felmentik kommunista pártbeli vezető tisztségükből; Ajtai Miklós és Fehér Lajos miniszterelnök-helyetteseket pedig nyugdíjazták. Majd 1975-ben Fock Jenőt is nyugdíjazták, Lázár György lesz a miniszterelnök, s vele eljön a magyar pangás⁴ időszaka.

⁴ Csurka (aki ekkor nemzeti ellenzéki és még nem szélső jobboldali író) mondja, hogy az Illyés Gyula által írt szélárnyék túlságosan optimista költői kép, „ma a pangás megbízhatóbban jellemzi életünket” (*Csurka 1986*).

A közgazdasági gondolkodók

Tulajdonképpen meglepő, hogy a fentebb bemutatott viszonyok között kialakulhatott a gazdaságtudományi gondolkodásnak a (vulgár)marxista politikai gazdaságtani fővonal-tól többé-kevésbé független vonulata.

Mégis az ötvenes évek közepe igen fontos időszak abban a tekintetben is, hogy ekkor indul el annak a három közgazdásznak a pályája, akik a rendszerváltás előtti időszaknak – sőt részben az azt követő időszaknak is – a legkiemelkedőbb hazai gazdaságtantudósai. Ők: Jánossy Ferenc, Bródy András és Kornai János.

Jánossy Ferenc (1914–1997) testvéreivel (akik közül Lajos később neves atomfizikus lesz) apjuk 1920-as halála után nevelőapjukkal, Lukács Györggyel külföldre menekül. Először Bécsbe, majd Berlinbe, végül Moszkvába emigrálnak. Jánossy Bécsben elkezdett, Berlinben folytatott mérnöki tanulmányait Moszkvában fejezi be. Majd mérnökként kezdett dolgozni, de 1942-ben letartóztatták és szovjetellenes propaganda folytatásának címén szibériai büntetőtáborra ítélték, ahonnan Varga Jenő neves, Moszkvában élő kapitalizmuskutató közbenjárására szabadult. 1946 őszén szovjet állampolgárként települt vissza Magyarországra (Ehrlich 1997). 1947-től a Nehézipari Központban dolgozott, előadó, majd főosztályvezető, később igazgatóhelyettes. 1954-től az OT-ban, illetve annak kutatóintézetében dolgozik nyugdíjba vonulásáig, 1974 végéig. Az MKKE előadó tanára (1967-től). A Nyugat-Berlini Szabad Egyetem (Freie Universität) vendégprofesszora (1972–74). Alapvető kutatási területe a gazdasági teljesítmény és a gazdasági fejlettség mérése, valamint a gazdasági fejlődési trendek és azok törvényszerűségének elemzése.

„Jánossy Ferenc a hatvanas években közreadott két könyvével [...] (Jánossy 1963), illetve (Jánossy 1966) [...] és a nagy vihart kavart kvázi-cikkkel⁵ [...] előbb a hazai közgazdász szakma, majd a marxista kutatók, újbaldali egyetemi oktatók, közírók nemzetközi hálójára érdeklődésének középpontjába került. Könyveit, cikkeit akkortájt a társadalmi-gazdasági fejlődés kérdéseiről érdeklődő laikus közönség is olvasta, itthon és külföldön egyaránt.” (Bródy 2002.)

Különösen a második könyv lett nemzetközileg is széles körben ismert (Jánossy 1996), amely számos idegen nyelven is megjelent (németül, csehül, angolul, japánul, franciául, spanyolul, olaszul). A könyv megvizsgálta az egyes országok második világháború utáni helyreállítási periódusait, és azt az akkoriban úttörő megállapítást tette, hogy a helyreállítási időszak „nem akkor ér véget, amikor a termelés ismét eléri a háború előtti szintet, hanem csak [...] akkor, amikor a termelés volumene újból megfelel a gazdasági fejlődés trendvonalának”. (Jánossy 1966: 9.) Utána pedig olyan pályán halad, mintha egyáltalán nem is lett volna háború (Tarján 2000). Jánossy szerint a hosszú távú növekedési rátát, a trendvonal emelkedését a szakmasztruktúra változásainak belső törvényszerűségei hordozzák magukban. A szakmasztruktúra azokat a konkrét tevékenységeket, tevékenységfajtákat jelenti, amelyekhez az emberek legjobban értenek, elvégzésükre leginkább alkalmasak. A foglalkozási sztruktúra azt jelenti, hogy az emberek ténylegesen mit csinálnak. A munkahelysztruktúra pedig a termelési eszközök által adott munkahelyeket jelenti. Ennek a három sztruktúrának együtt kell mozognia. A szakmasztruktúra alakításában alapvető szerepe van az oktatásnak, a képzésnek. Ha a munkaerő szakmai és képzettségi

⁵ Jánossy (1969) ezt az írást nevezte kvázicikknek, mivel a szocialista gazdaság teljesítményét a „kvázi-fejlettség” fogalmával jellemzi, ami azt jelenti, hogy a kibocsátás volumenének azonossága ellenére mind a kibocsátás minőségében, mind szerkezetében elmarad a modern gazdaságok mögött.

összetétele nem tart lépést az ország egészének fejlődésével, akkor ez fékező erővé válhat (Holló 1974).

Mint Tarján rámutat a szakmastruktúra koncepciójával Jánosy lényegében rátalált a humán tőke fogalmára (Tarján 2000), (jól lehet nem ismerte annak irodalmát, teóriáját).

Antal Judit írja: „Jánosy Ferencnek, mint mérnök szakképzettségű tudósak – Bekker Zsuzsát idézve – »nem volt szüksége a kortárs teljesítményekre«, Marx A tőkén kívül nem volt járatos a közgazdasági elmélet alpműveiben. [...] A marxi gazdaságelméletből kiindulva azonban Jánosy önállóan alkotja meg saját nyelvezetét, valamint azt a gazdasági modellrendszert, amelynek következtetései egyrészt gyökeresen ellentmondanak a marxi ideológiának, másrészt összhangban vannak a 20. századi mainstream közgazdaságtan eredményeivel” (Antal 2002).

Kicsit sarkosabban fogalmazva, Jánosy egész életében mérnök, szakértő és marxista közgazdász maradt, mindamellett azonban figyelemre méltót alkotott a gazdaságtudományban.

Bródy András (1924–2010) édesapja a Hungária Könyvkiadó vezérigazgatója volt. 1943-ban fejezi be gimnáziumi tanulmányait. 1944-ben behívják munkaszolgálatra. Megszökik. Visszatér Budapestre, ahol belép a kommunista pártba. Édesapjától átveszi a Hungária Könyvkiadó vezetését. A kiadó államosítása után egy ideig annak vezetője, majd 1949 végén elmegy esztergályosnak egy nagyvállalathoz, ahol 1952-ig dolgozik. Közben, mint tőkés származásút, kizárják a pártból. Az MKKE-t esti tagozaton végzi el. 1952-ben, frissen végzett diplomásként a Kohó- és Gépipari Tervező Irodán kezdett dolgozni. Itt megismerkedik Jánosy Ferencel. 1955 végén kapcsolatai révén bekerült az akkor alakuló Közgazdaságtudományi Intézetbe, ahol nyugdíjazásáig dolgozott (Bekker 1999; Wéber 2011).

Bródy, amikor bekerül a Közgazdaságtudományi Intézetbe, elhatározza, hogy matematikai közgazdaságtannal fog foglalkozni. 1956-1957 körül ismerkedik meg a Leontief-féle input-output modellel, s szakértőként részt vesz az első magyar ÁKM (Ágazati Kapcsolatok Mérlege) összeállításában. Az ÁKM-ről szóló kandidátusi értekezése is, amit 1961-ben védett meg, az ezen alapuló könyve 1964-ben (Bródy 1964) jelent meg (Zalai 2010). 1969-ben publikálja kutatásait (Bródy 1969), amely angolul is megjelenik. „A könyv alcímében pontosabban jelzi tartalmát: „Kísérlet a marxi értékelmélet és újratermelési elmélet matematikai modelljének megfogalmazására” (Zalai 2010). „Az 1970-es évek teoretikus hajlamú fiatal közgazdászai elsősorban ezen a könyvön keresztül ismerkedtek meg a matematikai közgazdaságtannal, sőt, alapvetően ezen keresztül ismerték meg Marx közgazdaságtani mondanivalójának maradandó lényegét, amely a politikai gazdaságtan sekélyes oktatásában elsikkadt.” (Zalai 2010.)

A 60-as évek mechanizmusreform munkálataiban nem vesz részt. A közgazdasági egyetemre se hívják tanítani (majd csak 1999-ben avatják díszdoktorrá). Viszont külföldön oktat, 1969–72 illetve 1974–77 között a Lusakai Egyetemen, Zambiában (Zalai 2010). 1982-ben a Delhi Universityn, 1989-ben Franciaországban, 1991-ben Ausztráliában, 1997-ben Japánban oktat (Bekker 1999).

1980-ban megjelent könyve (Bródy 1980) arra keres választ, hogyan lehet a gazdaság nem egyensúlyi állapotait és mozgásait az általa korábban kidolgozott Leontief-típusú modellek keretében ábrázolni és előre jelezni (Madarász 2004).

Részt vesz nemzetközi input-output konferenciák szervezésében, közreműködik a Nemzetközi Input-Output Társaság tudományos folyóiratának, az *Economic Systems*

*Research*nek a megalapításában, 1994-ig főszerkesztője, majd a szerkesztőbizottság tagja volt. Itthon részese a magyar matematikai-közgazdasági folyóirat, a *Szigma* 1970-beli megalapításának (Zalai 2010).

„Egész életét ez kísérte végig: növekedés és ciklus [...] A ciklusok izgatták, vajon miért jönnek létre, milyen hosszan tartanak, vajon a Kondratyev-ciklus hosszútávú hatása a meghatározó, vagy a rövid üzleti ciklusok ingadozása.” (Király 2011.)

Bródy a marxista közgazdaságtan matematikai közgazdásza volt, és bár ismerte, de nem jutott el a neoklasszikus közgazdaságtan elfogadásáig. Mint Kovács János Mátyás írja (Kovács 2016) – Bródy hitt abban, hogy „a munkaidőkalkuláción alapuló kollektivistá gazdaság lehetséges”.

Kornai János (1928–) a budapesti Német Birodalmi Iskola tizenkét évfolyamos osztályában tanult. 1944-ben munkaszolgálatra viszik. Wallenberg és a jezsuiták segítségével éli túl a vészorszakot. 1945-ben érettségizett. 1945 változásai – sokakhoz hasonlóan – Kornait is a kommunista eszmék körébe vonzzák. A tőkét Marxtól németül olvassa és dolgozza fel. Ennek hatására határozza el, hogy korábbi bölcsész érdeklődése ellenére közgazdász lesz (Muraközy 2005). A MADISZ munkatársa, majd 1947-ben a *Szabad Nép* gazdasági szerkesztője lett. A szerkesztőség 1954-ben bírálja a kommunista párt első titkárát, ezért 1955-ben több munkatársával együtt eltávolították a laptól. Közben – annak ellenére, hogy felsőfokú tanulmányokat nem végzett – 1953-tól a közgazdaságtudomány kandidátusa fokozat megszerzéséhez folytatott tanulmányokat (ún. aspirantúrát). 1955-ben az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének munkatársa lett. Ekkorra szakít a marxizmussal, de még bízik a rendszer megreformálhatóságában (Muraközy 2005). 1956-ban megvédi „A gazdasági vezetés túlzott központosítása” című kandidátusi értekezését, amelyet revizionista írásnak minősítettek, s mindezek után eltávolították a kutatóintézetből, ahová csak 1967-ben került vissza. (1976-ban MTA lev. tag, 1982-ben rendes tag.) (Travin 2008; Muraközy 2005.) 1986-ban kinevezik a Harvard Egyetem közgazdaságtan professzorává. 2002-től a Harvard Egyetem professor emeritusa. Számos egyetemen volt vendégprofesszor.⁶ A Közép-európai Egyetem 2005-ben nevezte ki kutatóprofesszornak. 2011-től a Budapesti Corvinus Egyetemen oktat. 2016-ban az Egyesült Államok Nemzeti Tudományos Akadémiájának külföldi tagja, s ezenkívül számos további akadémia tagja, dolgozott az ENSZ Fejlesztésszervezési Bizottsága alelnökéként. 1978-ban a Nemzetközi Ökonometriai Társaság, 1987-ben az Európai Közgazdasági Társaság, 2002-ben pedig a Nemzetközi Közgazdasági Társaság elnöke volt. 15 egyetem díszdoktora.

Kornai János kétségtelenül az elmúlt hetven év legismertebb és legjelentősebb magyarországi közgazdásza. „A XX. század utolsó negyedében rajta kívül nem volt más magyar társadalomtudós, aki hozzá fogható hírnévre tett volna szert, ő volt az egyetlen, akit nemcsak alkalmilag, még kevésbé egzotikus kelet-európaiként tartottak számon, hanem azok között, akik a tudomány történetébe fontos eredeti művekkel írták be a nevüket.” (Kende 2005.) „Kornai János [...] hozta létre a szocialista rendszer új politikai gazdaságtanát. [...] A szocialista rendszerről kidolgozott elmélet új módon integrálja a szocialista gazdaságról szóló diskurzust a közgazdaságtanba, egyszerre újítja meg ennek a diskurzusnak az elméletét és empirikus vizsgálati eredményeit. Ezért lett Kornai János

⁶ London School of Economics (1964), Stanford Egyetem (1968, 1973), Yale Egyetem (1970), Princeton Egyetem (1972, 1983), Stockholmi Egyetem (1976–1977), Harvard Egyetem (1984–1985).

a legnagyobb nemzetközi ismertséggel és elismertséggel rendelkező magyar közgazdász.” (Gedeon 2013.)

„Kornai János első kísérlete az elméleti és az empirikus kutatás szintézisére az Anti-equilibrium (Kornai 1971) volt”, ami 1967 és 1971 között született meg (Gedeon 2013). Az igazi elméleti áttörés azonban *A hiány* című munkája, amely 1980-ban jelenik meg magyarul (Kornai 1980) és angolul, majd francia, lengyel és kínai nyelven is kiadják. „Kornai János megmutatta azt, hogyan hozzák létre a szocialista rendszer politikai és gazdasági intézményei a hiánygazdaságot és a hiánygazdasági viselkedési szabályszerűségeket. A magyarázatban kulcsfontosságú szerepet játszott a puha költségvetési korlát fogalma. E fogalmat Kornai János alkotta meg és vezette be a közgazdaságtan elméleti irodalmába [...]. A vállalati költségvetési korlát puhasága [...] a tervgazdasági bürokratikus koordináció és az állami tulajdon intézményeiből levezetett tulajdonság. Ily módon a szocialista rendszernek mint reálgazdasági entitásnak a hiánygazdasági magyarázata sikeresen kapcsol össze analitikus és empirikus, általános és történeti vonatkozásokat.” (Gedeon 2013.)

„A hiány» minden jelentősége ellenére a szocialista rendszer elemzésének csak egy részét fogta át. Fontos állomás volt az úton, de bővíteni kellett az elemzés körét. [...] Az új szintetizáló mű »A szocialista rendszer« (Kornai 1993), ami 1993-ban jelenik meg. Megjelenik többek között angolul, németül és franciául is. Lényegében ez a könyv Kornai 35 éves szellemi életpályáját összefoglaló munka.” (Muraközy 2005.) A könyv széles körű nemzetközi elismerést keltett, bár sokak szerint túl késői, hiszen tárgya, a szocialista rendszer összeomlott, mire megszületett a könyv.

Kornai személye és munkássága egyáltalán nem ellentmondásmentes. Kovács János Mátyás így ír erről: „Kornai után szabadon terjedt a vélekedés a mainstream állítólagos módszertani naivitásáról, a szabadpiac iránti túlzott vonzalmáról és a racionalitásposztulátum erőltetéséről. [...] Kornai, az Econometric Society tagja (1976-ban elnöke) a neoklasszikus közgazdaságtanban köszörüli a nyelvét, majd ebéd közben arra biztatja az intézeti fiatalokat, hogy mihamarabb sajtóítsák el azt.” (Kovács 2016.)

Kornai nem a közgazdasági fővonal képviselője. Lényegében ő a szocializmus politikai gazdaságtanának művelője. Mint Kovács idézi Kornait: „fél lábbal benne vagyok a főáramban, fél lábbal pedig kinn.” (Kovács 2016.)

Néhány intézményvezető és további említésre érdemes közgazdász, valamint esemény a rendszerváltás előtt

A hetvenes évek hoz néhány új intézményt a gazdaságtudomány területére. 1973-ban hozzák létre az 1965-ben alapított MTA Afro-Ázsiai Kutató Központból az MTA Világgazdasági Kutatóintézetet. Első igazgatója 1973-tól egészen 1987-ig Bognár József (1917–1996), akinek életpályája a politikum és a kutatás között mozgott, lényegében a fejlődő országok baloldali szakértője volt. Idegen nyelven megjelent munkái a magyar szocializmust igyekeztek magyarázni.

A másik figyelemreméltó gazdaságtudományi esemény, hogy 1970 szeptemberében 103 elsőéves hallgató megkezdte tanulmányait a MKKE pécsi kihelyezett nappali tagozatán. Ebből 1975-ben létrejön a Pécsi Tudományegyetemen a Közgazdaságtudományi Kar.

Érdemes áttekinteni a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem rektorait is. Az egyetem rektorai lényegében a rendszerváltásig alapvetően megbízható káderek lettek,

s csak ezt követő szempont volt, hogy elismert tudós legyen az illető. Bár azért volt néhány kivétel.

Ilyen kivétel volt Pach Zsigmond Pál, aki 1963–67 között volt az MKKE rektora.

Pach Zsigmond Pál (1919–2001) a háború utáni fél évszázad hazai és nemzetközi történetírásának kiemelkedő, nemzetközileg is nagyra becsült egyénisége volt (Berend 2002). Elsősorban késő középkori és kora újkori gazdaságtörténettel foglalkozott, a közép-európai fejlődés elkanyarodásának elmélete fűződik nevéhez. Kiemelkedő tudományos tevékenysége nemzetközi elismeréseként a Nemzetközi Gazdaságtörténeti Társaság 1978. évi edinburgh-i kongresszusán, a hidegháború közegében és ellenére, a Társaság elnökévé választotta (Berend 2002). Nagyszámú publikációja jelent meg, ezek közül több külföldön főleg angolul, németül, franciául.

Őt Szabó Kálmán követi a rektori székben 1968–73 között. Szabó Kálmán (1921–2001) a baloldali diákmozgalmak vezetését és a kommunista párt, és a Tervhivatal apparátusát megjárta káder szakember volt.

Ezután Berend T. Iván következik, aki 1973–79 között volt rektor.

Berend T. Iván (1930–) közgazdász és történelem szakos tanári oklevelet is szerzett. Az MKKE Gazdaságtörténeti Tanszékén kezdett dolgozni, ahol 1964-ben lesz egyetemi tanár, majd tanszékvezető. (1973-tól akadémikus.) 1985–90 között az MTA elnöke volt. 1985-től az MSZMP KB művelődéspolitikával foglalkozó testületében, majd 1986-tól a közgazdasági testületén tevékenykedik. 1988-tól a rendszerváltás előtti utolsó KB-tagja lett. Kutatási területe Magyarország és Kelet-Közép-Európa gazdaságtörténete, elsősorban a 19. és a 20. században. Több angol, magyar és amerikai egyetem díszdoktora, hat európai akadémia, közöttük a British Academy, az Osztrák Tudományos Akadémia és az Európai Akadémia tagja. 1995–2000 között a Nemzetközi Történettudományi Bizottság elnöke. 2015-ben tagjai közé választja az American Academy of Arts and Sciences. Több mint 30 könyvet jelentetett meg.

Berend T. Iván kétségtelenül nemzetközileg elismert gazdaságtörténész. Ugyanakkor az államszocialista időszakban felívelő politikai pályafutását sokan a szemére vetik. Ő emlékiratában azt írja, hogy az értelmiségnek a szocializmusban nehéz döntést kellett hozni: 1) Vagy marad elszigetelten, a tudományos munkára koncentrálna, kizárva a politikát a személyes életéből; 2) vagy vállalja az ellenzéki szerepet, s bírálja, leleplezi a rendszert, és elfogadja a megkülönböztetést és a kirekesztést; 3) vagy az establishmenten belül marad, és dolgozik az ország megreformálásán, a jogi lehetőségeken belül bírálja a rezsimit, és próbál változtatni belülről (Berend 2009). Nyilván ő a harmadikat választotta, többekkel ellentétben. Amikor saját szerepét jellemzi, azt írja, hogy lehetett dolgozni a reformokon, sőt bírálni a rendszert, kivéve bizonyos tabukat. Természetesen ez azt jelentette, hogy a reformereknek komoly kompromisszumokat kellett kötniük. Az olyan emberek, mint ő, segítettek erodálni a kommunista rendszert (Berend 2009). Persze ezzel alighanem önmaga presztízsét is erodálta. Ám ez nem törte derékba nemzetközi pályafutását, bár sokak szemében ez megalkuvást jelent.

Ezt követően Csizmadia Ernő volt a közgazdaságtudományi egyetem rektora 1979-től haláláig, 1984-ig. Csizmadia Ernő (1924–1984) személyében ismét – az ötvenes, hatvanas éveket idéző – káder szakértő került a rektori székbe. Szövetkezetelméleti kutatásokkal, az agráripári fejlődés törvényszerűségeinek vizsgálatával, elsősorban a szocialista nagyüzemek kérdéseivel foglalkozott.

Csizmadia halála után rövid ideig Szuhay Miklós történész volt megbízott rektor, majd Csáki Csaba következett 1985-től 1991-ig. Csáki Csaba (1940–) az MKKE-n végzett 1963-ban. Végzés után az egyetem Agrárközgazdasági Tanszékén dolgozik (1961-ben szerzi meg tudományos minősítését). 1982-ben lett egyetemi tanár. 1979–85 között az Ipari Kar dékánja, majd 1985–91 között az egyetem rektora volt. 1987 és 1990 között a Minisztertanács Tanácsadó Testületének tagja. 1988-ban tagja lett az MSZMP rendszerváltás előtti utolsó központi bizottságának és annak gazdaságpolitikai bizottságának. (1993-tól MTA-tag.) Csáki kutatási területei nemzetközi agrárpolitika, vidékfejlesztés, versenyképesség a mezőgazdaságban. Több könyve jelent meg magyarul és angolul a kutatási témáiban.

Jánossy, Bródy és Kornai mellett jelentősebb magyar gazdaságtudományi szereplőként még Erdős Pétert szokták említeni, a hetvenes évek elejének magyar közgazdaszai közül.⁷ Erdős mellett röviden kitérünk Ránki Györgyre, aki (gazdaság)történészként lett igen jelentős tudós. És kitérünk Mátyás Antalra is, meglehetősen ellentmondásos szerepe miatt.

Erdős Péter (1910–1990) lényegében a már ismert káder pályafutású szakember. Elméleti közgazdaság-tudománnyal foglalkozott. A magyarországi reformfolyamatok egyik aktív szereplője. Augusztinovics Mária nyilatkozta, hogy az egyetemen sok nagyszerű tanárunk volt. „Nemcsak oktattak, hanem szemléletet, jó értelemben vett világnézetet is közvetítettek.” És többek között kiemeli Erdős Pétert is. Majd hozzáteszi: „Ami érdekes, bár ezt mi akkor nem érzékeltük, hogy ők is csak 1-2 előadással jártak előttünk, mint akkoriban sok orosz [nyelv] tanár” (*Lakatos 2008*). Erdős a modern nyugati társadalmak gazdaságtanának elméleti vizsgálatával foglalkozott, elsősorban azért, hogy megújítsa az új (ún. polgári) közgazdasági elméletekkel kapcsolatos marxista kritikát.

Ránki György (1930–1988) a magyar gazdaságtörténet egyik kiemelkedő kutatója volt. 1944-ben Auschwitzba deportálták, ahol súlyosan tüdőbeteg lett. A Magyar Közgazdaságtudományi Egyetemen gazdaságtörténetet tanult (1949–1951), az ELTE Történettudományi Karán történész oklevelet szerzett 1953-ban. Az MKKE-n gyakornok, 1958-ban doktorált (1963-ban lesz tudományok doktora). 1957-től az MTA Történettudományi Intézetben dolgozik és 1960-tól a Legújabbkori Magyar Történeti Osztály vezetője (1960–1969), egyúttal az intézet tudományos titkára (1960–1962), igazgatóhelyettese (1962–1976), ügyvezető igazgatója (1976–1986), majd igazgatója (1986–1988). Ezzel párhuzamosan a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Történeti Tanszékének egyetemi tanára (1964–1987), majd az MKKE Gazdaságtörténeti Tanszékének egyetemi tanára 1987-től haláláig. Az oxfordi egyetem (USA, 1972–1973), a Columbia Egyetem, a Rutgers Egyetem és az oxfordi (USA) St. Anthony's College vendégprofesszora (1980–1981), a bloomingtoni Indiana Egyetem tanszékvezető professzora (1981–1985). „Ránki György [...] gyakori szerzőtársával, Berend T. Ivánnal együtt elsősorban 19–20. századi magyar gazdaságtörténettel foglalkozott. Ránki szemléletét kezdetben pályatársaihoz hasonlóan a marxizmus vulgarizált változata jellemezte. Az 1960-as évektől azonban látóköre fokozatosan kitágult, és utolsó munkáiban Immanuel Wallerstein [...] centrum–periféria elméletét alkalmazta Magyarország és Kelet-

⁷ „Bródy András, Erdős Péter, Jánossy Ferenc, Kornai János és Tardos Márton [...] a hetvenes évek elején ők örvendtek a legnagyobb tiszteletnek az egyetemisták körében, Liska Tibor nem” – írja Kovács János Mátyás (*Kovács 2013*).

Közép-Európa kapitalista gazdasági fejlődésére.” (Romsics 2011.) Alapvetően új eredményeket ért el a magyar ipar fejlődésének vizsgálata, az ipari forradalom magyarországi sajátosságainak feltárása terén. Később érdeklődése az összehasonlító gazdaságtörténet felé fordult, a közép-kelet-európai gazdaságok történetének párhuzamos vizsgálata terén nemzetközi hírnevet szerzett (Romsics 2011).

Mátyás Antal (1923–2016) – aki igencsak sajátos szerepe miatt érdemel említést – a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen 1950-ben diplomázott. Ezt követően az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének tudományos munkatársa lett, majd 1953-tól az MKKE oktatója. 1958-ban szerezte meg tudományos minősítését. 1966-tól egyetemi tanár. 1970-ben kezdeményezésére jött létre a Közgazdasági Elméletek Története Tanaszék, amelyet 25 éven át, nyugdíjazásáig vezetett. 1996-tól professor emeritus volt. (1990-től akadémikus.)

Mátyás Antal munkássága igen ellentmondásos. Egyesek szerint „Mátyás Antal tudományos és oktatói tevékenységének kiemelkedő és rendkívüli hatása elsősorban abban áll, hogy a hazai közgazdászok egymást követő több nemzedékét ő vezette be a modern nyugati közgazdaságtan terminológiájába, elméleti és módszertani ismeretanyagába, valamint újabb és újabb eredményeibe – azok részletekbe menő, elmélyült, komparatív és kritikai feldolgozása alapján. [...] Mátyás Antal merete vállalni, hogy utat nyisson az oktatásban azoknak a közgazdasági iskoláknak, elméleteknek és módszertani eljárásoknak, amelyek túlmutatnak a marxista közgazdaságtanon, sőt az egyes korokban divatosá vált irányzatokon is.”⁸

Más vélemények szerint viszont „Az ideológiailag ellenséges környezetben az igazi tudomány magvait elhíntő elmélettörténet-professzor mítosza azonban nagyon távol áll a tényleges korabeli helyzettől” (Pete 2002). Pete szerint Mátyás először 1973-ban kiadott könyve sokkal inkább a marxista kritikát szolgálta, mint az elméletek valódi megismertetését. Ráadásul – mint Pete hangsúlyozza – Mátyás kisajátította a polgári közgazdaságtan oktatását olyannyira, hogy körömszakadtáig ellenállt annak is, hogy a modern polgári elmélet oktatásához más is hozzáférjen, tankönyvet írjon és taníthassa azt, vagy hogy a külföldön standardnak számító egyetemi tankönyvek ezreiből többet lefordítsanak. A rendszerváltás után is „csak annyi történt, hogy Mátyás Antal könyvének újabb és újabb kiadásából a marxista kritika már kimaradt, az általa feldolgozott anyag pedig bővült, itt-ott párhuzamosan megismételve az elméleti alapvetésként máshol már tanított modelleket” (Pete 2002).

A rendszerváltás szele ide vagy oda, az MTA Közgazdaságtudományi Intézet élén Sipos Aladár (1927–2005) személyében ismét egy megbízható elvtárs és politikai gazdaságtan tanár áll egészen 1990-ig.

Az OT 1990-ig működik, akkor szüntetik meg. Két utolsó elnöke Hoós János (1987–1989 között) és Kemenes Ernő (1990-ben) volt. Mindketten párt és állami vezetést megjárta, megbízható káderszakemberek voltak.

⁸ http://mta.hu/mta_hirei/elhunyt-matyas-antal-kozgazdasz-az-mta-rendes-tagja-105921 [Letöltve: 2019. 09. 10.]

A rendszerváltás körül – a reformközgazdászok

A rendszerváltást megelőző reformviták két előhírnöke: Bauer Tamás és Soós Károly Attila.

Kornai János *Bürokratikus és piaci koordináció* c. munkájával „szinte egy időben jelent meg egy hosszú kutatást lezáró alapvető könyv, amely a kelet-európai tervgazdaságok konjunkturális ingadozásait vizsgálta, és ezek szabályszerűségeire igyekezett elméleti választ adni. Bauer Tamás: *Tervgazdaság, beruházás, ciklusok* (1981) című munkája a tárgykör addigi legszínvonalasabb feldolgozása. Talán csak Soós Károly Attila néhány évvel később megjelent hasonló tárgyú írása vehető össze vele: *Terv, kampány, pénz* (1986). Azt lehet állítani, hogy ezzel a három munkával, és még néhány akkor született írással – például Antal László: *Gazdaságirányítási és pénzügyi rendszerünk a reform útján* (1985) – sikerült elméletben megragadni az államszocialista gazdaság működési mechanizmusát.” (Márkus 1996–2000.)

Bauer Tamás (1946–) 1968-ban kap oklevelet az MKKE-n. 1984-ben szerez tudományos minősítést. 1968–1988 között az MTA Közgazdaságtudományi Intézetében dolgozott. 1966-ban belépett a kommunista pártba, ahonnan 1974-ben kizárták. A demokratikus ellenzékkel kezdetektől fogva kapcsolatban volt, álnéven rendszeresen írt a szamizdat folyóiratokban. Az SZDSZ alapító tagja s egyik gazdasági szakértője, 1988-tól az országos vezetés tagja volt. 1994-ben az SZDSZ országos listájáról került a törvényhozásba. 2007-ben kilépett az SZDSZ-ből. 1988 óta a frankfurti egyetem egyetemi tanára (jelenleg emeritus professzora), ahol összehasonlító közgazdaságtant tanít. Bauer kutatási témája a kelet-európai tervgazdaságok működése, továbbá a kelet-közép-európai volt szocialista országok gazdasági reformjainak és átalakulásának összehasonlító vizsgálata. 1981-ben megjelent könyve (Bauer 1981) addigi kutatásainak, szakmai munkájának az összefoglalása.

Soós Károly Attila (1944–) Nagyváradon született. Érettségi után egy évig segédmunkásként dolgozott. Az MKKE-n 1967-ben kapott közgazdászoklevelet. Az MTA Közgazdaságtudományi Intézetében kezdett el dolgozni, és 1990-ig az intézet volt a munkahelye. 1992-ben szerzett tudományos minősítést. 1989-ben belépett az SZDSZ-be, s annak vezetőségi tagja volt a 90-es évek elején. 1990-ben országgyűlési mandátumot szerez az SZDSZ képviselőjében. 1994-ben az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium politikai államtitkára. 1996-ban lemondott államtitkári posztjáról. Ezt követően az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bankban töltött három évet, majd visszatért a Közgazdaságtudományi Intézetbe. 2013-ban nyugdíjba vonult (nyugdíjasként is tudományos főmunkatárs). Kutatási területe: a közép-kelet-európai országok, elsősorban Magyarország, Jugoszlávia és a Szovjetunió gazdasági rendszerei, reformjai, a gazdasági tevékenység ciklikus ingadozásai. 1986-ban jelent meg kutatásait összefoglaló kötete (Soós 1986).

A reformközgazdászok derékhada ahhoz a tanulmányhoz kapcsolódik, amelyik a magyar rendszerváltás egyik előfutára volt, nevezetesen a *Fordulat és reform* című íráshoz (Antal et al. 1987).

A *Fordulat és reform* több vonatkozásban (pl. a tulajdon esetében) nem volt igazán határozott, de mint Szamuely és Csaba rámutat, a társadalmi reform és a sajtószabadság tekintetében radikálisan új témát vetett fel a korábbi reformokhoz viszonyítva (Szamuely–Csaba 1998). Mindezek ellenére a *Fordulat és reform* a magyar rendszerváltás legendás dokumentumává vált. Szerkesztőinek mindegyike, de a szerzők túlnyomó többsége is

egy új nemzedék képviselője volt, akik már a háború után, sőt sokan az ötvenes években születtek, és – ha csak kritikai előadásban is, de – már ismerték a valódi közgazdaságtant is, nem csak a marxista politikai gazdaságtant.

A cikk végén 59 név van felsorolva, akik az alaptanulmány elkészítésében közreműködtek. A tanulmányt szerkesztőként öten jegyezték:

- Antal László kandidátus, a Pénzügykutató Intézet igazgatóhelyettese;
- Bokros Lajos kandidátus, a Pénzügykutató Intézet tudományos osztályvezetője;
- Csillag István kandidátus, a Pénzügykutató Intézet tudományos munkatársa;
- Lengyel László kandidátus, a Pénzügykutató Intézet tudományos munkatársa és
- Matolcsy György, a Pénzügykutató Intézet tudományos munkatársa.

Az öt szerkesztő életrajzában közös, hogy a 80-as évek végén mindannyian a Pénzügykutatóban dolgoztak, s Lengyel László kivételével valamennyien legalább miniszter-helyettesek lettek.

Antal László (1943–2008) az MKKE-n szerzett diplomát pénzügy szakon. A PM-ben helyezkedett el, a *Pénzügyi Szemle* szerkesztőjeként, majd miniszteri tanácsos lett. 1977–88 között a Pénzügykutató Intézetben dolgozott, az utolsó évben mint igazgatóhelyettes. 1989-ben pénzügyminiszter-helyettes. 1990–1991, majd 1995–2001 között ismét az MNB elnöki tanácsadója volt; 1992-ben az MKB elnöki tanácsadója. 2007-től haláláig a Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Karának oktatója. A magyarországi rendszerváltás reformközgazdaszainak kiemelkedő egyénisége volt. 1979-ben megjelent könyve (*Antal 1979*) szakmai körökben alpmunkának tartott írás. A piacgazdasági átalakulást, a kor fontosabb makrogazdasági és gazdaságpolitikai kérdéseit elemezte és értékelte a 2004-ben megjelent (*Antal 2004*) kötetében.

Bokros Lajos (1954–) az MKKE-en tanult népgazdaság tervezése szakon, diplomáját 1978-ban szerezte. 1980–86 között a Pénzügykutató Intézetben dolgozott, 1987–89 között az MNB közgazdasági főosztályvezető-helyettese, majd 1989–91 között ügyvezetője, 1990–95 között a Budapesti Értéktőzsde elnöke, az Állami Vagyonügynökség vezetője, majd 1991–95 között a Budapest Bank elnök-vezérigazgatója. 1995–96. között pénzügyminiszter. Miniszterségéről 1996-ban lemondva a Világbankban dolgozott. 2009-ben az MDF képviselőjében európai parlamenti képviselő lett.

Csillag István (1951–) 1974-ben diplomázott az ELTE Jogtudományi Karán. A PM Államigazgatási Szervezési Intézetében kezdte pályafutását, majd 76-ban a PM osztályvezetője lett. 1986-tól egy évig a Pénzügykutató Intézet tudományos tanácsadója, majd 1987–2002 között a Pénzügykutató Rt. ügyvezető igazgatója és vezérigazgató-helyettese. 2002–2004 között gazdasági és közlekedési miniszter. 2005–10 között bank, illetve biztosító cégek elnöke volt. Több jelentős könyve és tanulmánya jelent meg.

Lengyel László (1950–) 1974-ben végzett az ELTE jogtudományi karán. 1974-ben a PM Államigazgatási Szervezési Intézetében helyezkedik el, majd 1976–87 között a Pénzügykutató Intézet tudományos munkatársa, illetve annak megszűnte, átalakulása után 1987-től a Pénzügykutató Rt. tudományos igazgatója, 1990-től elnök-vezérigazgatója. 1991-től egyetemi docens, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Politikatudományi Intézetében. Rendkívül termékeny szerző, számos cikke, évente két-három könyve jelent meg, amelyek jelentős része a hazai és nemzetközi aktuális társadalmi, gazdasági, politikai helyzetre reagálnak. 2006-ban magyar Joseph Pulitzer-emlékdíjat kapott (életmű kategóriában).

Matolcsy György (1955–) az MKKE-n 1977-ben kap diplomát. 1978-tól a PM-ben dolgozott, majd 1985-től a Pénzügykutatási Intézetben tudományos kutató, annak átalakulása után 1987-től a Pénzügykutató Rt.-ben tőkepiaci elméleti kutató, tanácsadó. 1990-ben a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára lesz, majd 1991-ben a Privatizációs Kutatóintézet ügyvezető igazgatója. 1991–94 között az EBRD-ben a magyar Kormány képviselőjeként az igazgatótanácsban dolgozott. 1995–2000 között a Privatizációs Kutatóintézet igazgatója. 2000–2002 között gazdasági miniszter, 2002–2010 között a Privatizációs Kutatóintézet igazgatója, 2010–2013 között nemzetgazdasági miniszter, 2013-tól az MNB elnöke.

A szerkesztők között Antal jelentőségét jól mutatja, amit Lengyel László írt: „Antal köpenyéből bújtunk ki – Csillag, Szalai, Voszka, Várhegyi, Bokros, Surányi, Asztalos, Csillik, Herczog, Matolcsy, Kunos, Balázs, Gidai stb. – még azok is, akik ezt később hevesen tagadták. Gondolkodást formált. Átvertük megközelítési módjait.” (Lengyel 2012.)

A *Fordulat és reform* c. tanulmány öt szerkesztőjéből három – Bokros, Csillag és Matolcsy, mint ahogy a korábban említett Bauer és Soós is – a rendszerváltást követően politikusok lettek, és különböző kormányokban szerepet is vállaltak, lényegében a tudományos pályát elhagyták, vagy legalábbis a politikum mögé szorították. Lengyel nyilvánvalóan tudatosan maradt kívül a politikai szerepvállaláson. Aligha véletlen, hogy a felsoroltak között Lengyel László munkássága a legnagyobb, legszélesebb körű, bár inkább politológiai irányultságú.

A reformközgazdászok nem kis része tehát inkább a reformmal foglalkozott, mint a közgazdaságtannal.

Befejezésül

A magyar gazdaságtudománynak az 50-es évektől a rendszerváltásig tartó korszakának meghatározó egyéniségei két generációhoz sorolhatók.

Az első generáció tagjai a múlt század tízes, húszas éveiben születettek, nézeteiket a vulgármarxizmus határozta meg, s közülük azok tudtak tudományosan kiemelkedni, akik valóban ismerték Marx munkáit, s ha nem is tudtak vagy nem akartak rajta túllépni, megtalálták a maguk félig marxista, félig mainstream útját.

A második generáció tagjai a negyvenes, ötvenes években születettek, s az előző generációtól tanulták a gazdaságtudományt. Annyit tanultak a valódi közgazdaságtanból, amennyit oktatóik a „polgári közgazdaságtan” bírálataként tanítottak. Közülük azok emelkedtek ki, akik szorgalmuk, szerencsájük vagy kapcsolataik révén megszerzett külföldi szakirodalmak tanulmányozásával, és/vagy külföldi tanulmányok nyomán elsajátították a közgazdasági fővonal ismereteit is. Ők már a rendszerváltás közgazdászai, egy részük reformközgazdász, akik közül sokat elszippantott, magával sodort a politika, így jó részük tudományos teljesítménye megtorpant. Akik tudományos pályán maradtak, nagyrészt az intézményi közgazdaságtan felé húzódtak (mivel ez viszonylag közel áll az általuk tanult politikai gazdaságtanhoz). Néhányan megtanulták a közgazdasági fővonal ábécéjét, de ők kisebbségben vannak.

A harmadik generáció – akiket írásunk már nem érint – a nyolcvanas, kilencvenes években születettek. Ők már nem pg-t és polgári közgazdaságtan kritikát tanultak, hanem mikro- és makroökonómiát és elméletörténetet. Előttük már nyitva állt a korszerű szakirodalom és a világ.

Persze van itt néhány közbenső nemzedék. Például a hatvanas években születettek, akik még a marxizmus szellemében tanultak, bár az már inkább csak marxizálás volt, és sok mindent tanultak a nyugati tudományos fővonalból, bár az igen hektikus és felelőtelmes volt. Ennek a nemzedéknek a tudományos nézetei meglehetősen „rugalmasak”, a szükséglet szerint forgathatók, s a tudományba vetett hitük cinikus. Most, a 2010-es években éppen ők adják a magyar politikai elit derékhadát.

IRODALOM

- ANTAL J. (2002) Jánossy Ferenc. Bekker Zsuzsa által Jánossy Ferenc válogatott írásaiból összeállított *Mérés, trend, evolúció* című könyv megjelenésének apropóján. *Közgazdasági Szemle*, XLIX. évf. április, pp. 348–353.
- ANTAL L. (1979) *Fejlődés – kitérővel*. Budapest, Pénzügykutató Intézet.
- ANTAL L. (2004) *Fenntartható-e a fenntartható növekedés?* Budapest, *Közgazdasági Szemle Alapítvány*.
- ANTAL L., BOKROS L., CSILLAG I., LENGYEL L. & MATOLCSY GY. (eds, 1987) *Fordulat és Reform. Közgazdasági Szemle*, LXI évf. június, pp. 642–663.
- BAUER T. (1981) *Tervgazdaság, beruházás, ciklusok*. I–II. Budapest, KJK.
- BEKKER ZS. (1999) Bródy András 75 éves. *Közgazdasági Szemle*, XLVI. évf. október, pp. 849–850.
- BEREND T. I. (2002) Megemlékezés. Pach Zsigmond Pál 1919–2001. *Magyar Tudomány*, CVIII. kötet – Új folyam, XLVII. kötet, 1. sz. p. 123.
- BEREND, T. I. (2009) *History in My Life. A Memoir of Three Eras*. CEU Press.
- BRÓDY A. (1964) *Az ágazati kapcsolatok modellje*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BRÓDY A. (1969) *Érték és újratermelés. Kísérlet a marx-i értékelmélet és újratermelési elmélet matematikai modelljének megfogalmazására*. Budapest, KJK.
- BRÓDY A. (1980) *Ciklus és szabályozás. Kísérletek a klasszikus piac- és cikluselmélet matematikai modelljének megfogalmazására*. Budapest, KJK.
- BRÓDY A. (1983) *Lassuló idő: A gazdasági bajok magyarázatához*. Budapest, KJK.
- BRÓDY A. (2002) Jánossy Ferenc: *Mérés, trend, evolúció. Buzs*, 14. évf. 1. sz. (Tavaszi) pp. 87–88.
- CSATÓ K. (2004) *Indulások és újraindulások. Közgazdasági Szemle, új folyam*, LI. évf. október, pp. 987–997.
- CSURKA I. (1986) Magyar abszurditások. *Új Látóhatár*, XXXVII. évf. 3. sz. pp. 402–410.
- EHRlich É. (1997) *Életút. Közgazdasági Szemle*, XLVI. évf. május, pp. 399–403.
- GEDEON P. (2013) *Az Anti-Equilibriumtól a Szocialista rendszerig és tovább. Kornai János 85 éves. Köz-gazdaság*, VIII. évf. 2. sz. pp. 35–45.
- HALM T. (2005) Csikós-Nagy Béla (1915–2005). *Közgazdasági Szemle*, LII. évf. október, pp. 719–722.
- HOCH R. (1994) *A reform gazdaságtörténetéből. (Megjegyzések Kornai János cikkéhez.) Eszmélet*, 1994. január 1., pp.147–156.
- HOLLÓ M. (1974) *Technika és társadalom*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- ISM. (1954) (Ismeretlen szerző) *A közgazdaságtudomány fellendítésének szolgálatában. Közgazdasági Szemle*, 1. sz. 1954. október, pp. 1–5.
- JÁNOSY F. (1963) *A gazdasági fejlettség mérhetősége és mérési módszere*. Budapest, KJK.

- JÁNOSSY F. (1966) *A gazdasági fejlődés trendvonalai és a helyreállítási periódusok*. Budapest, KJK.
- JÁNOSSY F. (1969) Gazdaságunk mai ellentmondásainak eredete és felszámolásuk útja. *Közgazdasági Szemle*, XVI. évf. 7–8. sz. pp. 806–829.
- KENDE P. (2005) A tudós visszanéz – Kornai János pályamérlege. *Népszabadság*, 2005. április 23.
- KIRÁLY J. (2011) Bródy András (1924–2010). *Közgazdasági Szemle*, LVIII. évf. január, pp. 1–2.
- KORNAI J. (1957) *A gazdasági vezetés túlzott központosítása*. Budapest, KJK.
- KORNAI J. (1971) *Anti-equilibrium. A gazdasági rendszerek elméleteiről és a kutatás feladatairól*. Budapest, KJK.
- KORNAI J. (1980) *A hiány*. Budapest, KJK.
- KORNAI J. (1993) *A szocialista rendszer*. Budapest, HVG Kiadó.
- KORNAI J. (2005) *A gondolat erejével – Rendhagyó önéletrajz*. Budapest, Osiris.
- KOVÁCS J. M. (1996) Örökség–utánzás–felfedezés. *Közgazdasági gondolkodás Magyarországon 1989 után. Töprengés leltár közben. Közgazdasági Szemle*, XLIII. évf. április, pp. 321–362.
- KOVÁCS J. M. (2013) Ágyúval verébre? A kelet-európai közgazdasági eszmék történetéről (1917–1989). 2000. *Irodalmi és Társadalmi havi lap*, 2013/5, 2013/6. <http://ketezer.hu/archivum/> [Letöltve: 2017. 09. 15.]
- KOVÁCS J. M. (2016) A hetvenéves Simonovits Andrásnak. Minden, amit tudni akartam a matematikai közgazdaságtanról de nem mertem megkérdezni. *Élet és Irodalom*, 2016. november 26.
- LAKATOS M. (2008) Beszélgetés Augusztinovics Máriával. *Statisztikai Szemle*, 86. évf. 12. sz. pp. 1163–1170.
- LENGYEL L. (2012): Egy fájdalmas arc. *Beszélő*, 6. évf. 42. sz. pp. 25–27. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/egy-fajdalmas-arc> [Letöltve: 2017. 09. 20.]
- MADARÁSZ A. (2004) „A tudomány volt a legszabadabb hely a világon.” Bródy András születésnapjára. *Közgazdasági Szemle*, LI. évf. július–augusztus, pp. 605–607.
- MÁRKUS P. (1996–2000) *Közgazdaság-tudomány*. In: KOLLEGA TARSOLY I. (ed.) *Magyarország a XX. században* V. kötet. (Tudomány 2. Társadalomtudományok.) Szekszárd, Babits Kiadó. <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1209.html> [Letöltve: 2017. 09. 10.]
- MURAKÖZY L. (2005) A résztől az egészig. Szellemi utazás Kornai Jánossal. *Competitio*, IV. évf. 2. sz. pp. 89–105.
- PALÁNKAI T. (1998) Ötvenéves a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem. *Közgazdasági Szemle*, XLV. évf. december, pp. 1061–1064.
- PETE P. (2002) A mindenkori mainsteam. *Buksz*, 15. évf. 1. sz. pp. 41–47.
- PETE P. (2006) A közgazdasági felsőoktatás sanyarú állapotáról és ennek okairól. *Élet és Irodalom*, L. évf. 39. sz. szeptember 9.
- ROMSICS I. (2011) A magyar történetírás évszázadai. *Korunk*, 22. évf. május, pp. 3–15.
- SOÓS K. A. (1986) *Terv, kampány, pénz*. Budapest, Kossuth–KJK.
- SZAMUELY L. & CSABA L. (1998) *Rendszerváltozás a közgazdaságtanban – közgazdaságtan a rendszerváltozásban*. Budapest, Közgazdasági Szemle Alapítvány. www.kszemle.hu/kiadvany/Szamuely-Csaba_-_Rendszervaltozas_a_kozgazdasagtanban/ [Letöltve: 2017. 09. 10.]

- TARJÁN T. (2000) Jánosy elmélete az új növekedési elmélet tükrében. *Közgazdasági Szemle*, XLVII. évf. május, pp. 457–472.
- TRAVIN, D. (2008) Nagy reformátorok. Kornai János. A szocializmus sírásója. *Gyelo*, 2008. 11. 24. http://www.kornai-janos.hu/mem/russian/reviews/review_travin_hun.pdf. [Letöltve: 2017. 09. 10.]
- ZALAI E. (2010) Bródy András, a kaszton- és társadalmon kívüli tudós. *Sigma*, XLI. évf. 1–2. sz. pp. 1–11.
- WÉBER K. (2011) Mennyi volt az annyi? Bródy András élete 1924–2010. <http://brody-andras.hu/brody-andras-elete-es-csaladi-hatterere.html> [Letöltve: 2017. 09. 10.]

INTERNETES FORRÁSOK

[Letöltve: 2017. 09. 10.]

<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>

<http://www.nevpont.hu>

<http://portal.uni-corvinus.hu/>

<http://www.tortenelmitar.hu>

<https://www.neb.hu/hu>

<http://www.visszaemlekezesek.hu>

<http://www.retorki.hu>

<http://www.parlament.hu>